

Sliby v římském právu

Michal Skřejpek

1. Úvodem. Sliby nebo přísahy?

Jen stěží si při běžném shonu uvědomujeme, že nás obklopuje celá řada institutů, které mají svůj původ v pradávných dobách. Bereme je jako samozřejmost a ani nás nenapadne, že pocházejí z dob, od nichž nás dělí nikoli staletí, ale celá naše historie. Jedním z nich je jednostranný slib jednotlivce učiněný nejčastěji ve prospěch obce, či státu, nebo směřovaný k božstvu (Bohu). Úpravu takového slibu dnes nalezneme například v Kodexu kanonického práva z roku 1983, kde je upraven ve čtvrté knize.¹ Náš současný občanský zákoník s nimi však nepočítá a oddíl nazvaný „Veřejný příslib“ se týká jiných situací.²

Se slibem jsou úzce spojeny také přísahy. Jaký je však rozdíl mezi nimi a je vůbec možné nějaký identifikovat? Podívejme se nyní poněkud podrobněji na přísahy, protože slibům bude pozornost věnována v dalším textu. Obecně je snad možné říci, že přísahy, jak již samo slovo napovídá, jsou něčím závaznějším, slavnostnějším a zároveň také formálnějším, než „pouhé“ sliby. Ostatně již Cicero ve svém spise „O povinnostech“ napsal: „Nic ... jiného si předkové nepřáli, než aby pro upevnění důvěry nebylo pevnějšího pouta než přísaha, to dosvědčují zákony na XII deskách.“³ Je tomu ale opravdu tak? Vždy totiž záleží na konkrétní situaci a okolnostech, za nichž je přísaha, nebo slib skládán, stejně jako na jejich obsahu. Vždyť existuje celá řada slibů, které jsou nejen formalizovány, ale také velmi závažné, jako je slib řeholní nebo manželský. Z právního hlediska se u tohoto slibu

¹ Stat' V. Slib a přísaha, Hlava I, Slib, kánony 1191–1197.

² Viz § 2884 a násl.

³ *Cic. de off. 3, 31, 111.*

jedná o opravdu zvláštní konstrukci, kdy snoubenci pronášejí slib zachování lásky, úcty, věrnosti i sdílení všeho dobrého i zlého na výzvu oddávajícího, ale směřován je ke třetí osobě – snoubence či snoubenci.

Jiným případem, kdy je sice projev vůle označován jako slib, nicméně ve své podstatě se jedná o přísahu, pak představuje slib prezidenta republiky, který se objevuje již v naší první ústavě z roku 1920⁴ a stejně tomu je také v ústavních listinách, které následovaly.⁵ Vzpomenout je také třeba sliby imatrikulační nebo absolventské. Jedná se v takových případech o slib nebo přísahu? Těžko říci, odpověď absolventů je vlastně obojaká, vždyť říkají „Spondeo ac polliceor“. V tomto tedy rozdíl mezi slibem a přísahou určitě nenalezneme, stejně jako v následující okolnosti. V obou případech totiž mohou být skládány jak na výzvu, tak *sua sponte*. Snad jediný rozdíl mezi oběma instituty spočívá v tom, že se slib ze své podstaty nemůže vztahovat do minulosti, ale pouze do budoucnosti, kdežto přísahy jsou co do času, k němuž se váží, bez omezení. Jinak jsou ale hranice mezi sliby a přísahami v zásadě nezřetelné a používání obou termínů je jen jedním z mnoha dokladů o terminologické nevyhraněnosti, která je i dnešnímu právu vlastní.

Tento problém se ostatně týká také římského práva. Zatímco slib nese označení *votum*, pro přísahy se používalo více termínů: *iusiurandum* (synonymem je *iuramentum*) nebo *sacramentum*. S všemi se setkáváme téměř výlučně v procesním právu a sloužily k urychlení soudního řízení, ať již se jednalo o tzv. *iusiurandum voluntarium* uzavírané na základě pouhého souhlasu stran sporu, jejímž obsahem bylo, že někdo je věřitelem, případně, že není dlužníkem, nebo *iusiurandum delatum*⁶ prováděné na výzvu magistráta, či *iusiurandum in litem (aestimatorium)*, sloužící k ocenění výše sporu. Zvlášť významné bylo *iuramentum calumniae*, jejímž cílem bylo vyloučit bezdůvodné popírání nároku žalobce a zároveň také šikanózní podávání žalob.⁷ *Sacramentum* je pak imanentní nejstaršímu typu římského soukromého procesu, kdy obsahem *legis acti sacramenti* byly přísahy obou stran sporu, že v případě, kdy soudní řízení prohrájí, zaplatí určitou částku.⁸

⁴ Viz § 12.

⁵ Ústava 9. května z r. 1948 (§ 75); ústava z r. 1960 (čl. 64); ústava z roku 1993 (čl. 59).

⁶ Označováno bylo také jako *iusiurandum necessarium* nebo *decissorium*.

⁷ K tomuto problému více např. SKŘEJPEK, Michal, *Sudiči a Inst. 4, 16*, in: DVOŘÁK, Jan, MACKOVÁ, Alena (eds.), *Pocta Aleně Winterové k 80. narozeninám*, Praha, 2018, s. 383–391.

⁸ K tomu např. VÁŽNÝ, Jan, *Římský proces civilní*, Praha, 1935, s. 14 an.

Slibování je od nepaměti součástí komunikace mezi lidmi. Takové sliby přitom měly i mají různou povahu i sílu závaznosti a byly samozřejmě vlastní také starým Římanům. Většinou se sliby pohybují v běžné, můžeme říci neprávní rovině a jejich dodržování je spíše otázkou slušnosti či mravnosti a nejsou s nimi spojeny žádné hmatatelné výsledky. Jindy však za sebou zanechávají hmotné památky, jak o tom svědčí množství nápisů na nejrůznějších stavbách, nebo votivní destičky dochované v ruinách antických chrámů. Zmínky o slibech se objevují dokonce i v římské literatuře, jako je například ta, která je obsažena v Petroniově Satyrikonu: „Právě se ztratil v lázních hoch asi šestnáctiletý, kučeravý, něžný a hezký, jménem Giton. Kdo ho přivede nebo podá o něm zprávu, dostane tisíc mincí.“⁹ Obecně lze říci, že jednostranné sliby tedy nebyly v antické římské společnosti ničím výjimečným.

Následující řádky jsou pokusem o osvětlení nejen jednotlivých druhů, ale stejně tak i charakteru slibů, které se tehdy používaly. Jedná se přitom pouze o sliby jednostranné, protože pokud byl slib stvrzen jeho přijetím, ať již formálním, nejčastěji pomocí stipulace, nebo jiným způsobem, neformálním sjednocením vůle stran na obsahu takto vzniklého právního vztahu, jednalo se již o smlouvu (*contractus*) nebo neformální dohodu (*pactum*).

V souvislosti s jednostrannými sliby se často hovoří o jejich dobrovolnosti. Otázkou však je, zda je opravdu můžeme chápat jako zcela dobrovolné. Pokud by byly vynuceny, mohlo by se zdát, že se dostáváme do oblasti deliktních obligací, konkrétně by se mohlo jednat o praetorské delikty podvodu (*dolus*) nebo vydírání (*vis ac metus*). Následkem obou uvedených případů však bylo uzavření právního jednání, z něhož měl (případně měl mít) prospěch pachatel. O absolutní dobrovolnosti jednostranných slibů však hovořit možné není. Vždy byly totiž „vynuceny“ nějakou okolností či potřebou, ať již zcela subjektivní povahy, jako tomu bylo u záslibných darů, kdy se nejčastěji jednalo o zdraví slibujícího, nebo u *pollicitatia* to byla snaha získat nějaký úřad. Obdobně, byť v jiné poloze, kdy byl motivem slibu obecný prospěch, tomu bylo v případě snahy porazit nepřátelské vojsko (*devotio*), nebo u touhy zavděčit se bohům (*vota publica*) a přinést tak blaho římskému státu.

Jaké jsou vlastně kořeny takovýchto jednostranných slibů, jaký měly charakter a závaznost? Pokusíme-li se najít odpovědi na tyto otázky v „osvědčených“ starořímských příručkách, příliš nepochodíme. Ve Varronově díle „De lingua latina“ totiž zmínku o slibech nalezneme pouze v souvislosti s vysvětlením slova *nominare*

⁹ Petronius, Sat. 97, 2.

a *nuncupare*, kde se uvádí: „Od toho je pak vyhlašovat, neboť takto jsou přijímány nové sliby ve prospěch obce.“¹⁰ V jiném starověkém výkladovém slovníku, ve Festově díle „*De verborum significatu*“, v němž byly vysvětlovány archaické a méně známé právní i neprávní termíny, se samostatné heslo *votum* nenachází, nicméně zde na jiném místě nalezneme následující informaci: „Říká se, že úředně jsou vyhlašovány sliby, které činí konsulové a praetori, když odcházejí do provincií, pořizují se o tom zápisy za přítomnosti mnohých.“¹¹

Podívejme se na oba texty poněkud zevrubněji, přičemž je třeba konstatovat, že se zde setkáváme s terminologickou nevyhraněností, která v případě neprávních textů tolik nepřekvapí, ale jedná se o jev, který je frekventovaný také u římských právníků.¹² M. Terentius Varro sice používá termín *votum*, avšak nikoli v tom významu, který je zkoumán v tomto příspěvku. Spíše než o *votum* v pravém slova smyslu se totiž u něho jedná o jiný institut zvaný *pollicitatio*, tedy slib ve prospěch obce. Druhý citovaný případ se pak již ke zkoumanému problému blíží. Jedná se totiž o slib, nejčastěji oběti, ovšem konaný z úřední povinnosti.

2. Náboženské sliby v antickém Římě

V antickém Římě existovala celá řada typů náboženských slibů – *votum*, *devotio*, *dedicatio*, *consecratio*. Každý z nich měl jiný charakter a používal se při jiných příležitostech. Ve většině případů se jednalo o zasvěcení a zároveň o prosbu, aby bohové v dané věci přispěchali na pomoc. Ve své podstatě se jednalo o závazek (nikoli v právním smyslu), který však bude splněn teprve v případě, pokud modlitba bude úspěšná a příslušný bůh, na něhož se daná osoba obrátila, přání vyhoví a poskytne pomoc. Uvedená konstrukce je však pouze rámcová a samozřejmě z ní existují určité výjimky. Takovýto utilitární přístup ve vztahu k tehdejším božstvům byl ve starověkém Římě zcela běžný a lze ho jednoduše vyjádřit úslovími, s nimiž se v pozdním období setkáváme u konstrukce nepojmenovaných kontraktů: „dám, abys dal“ (*do ut des*), nebo „udělám, abys udělal“ (*facio ut facias*). V těchto souvislostech,

¹⁰ Varro, *de l. l.* 5, 7, 60: *Ab eo nuncupare, quod tunc pro civitate vota nova suscipiuntur.*

¹¹ Festus, *Nuncupata pecunia*, Lindsay, 176: *Vota nuncupata dicuntur, quae consules, praetores, cum in provinciam proficiscuntur, faciunt: ea in tabulis praesentibus multis referuntur.*

¹² Např. SKŘEJPEK, Michal, *Papinianus, Paulus a Ulpianus – první vulgární právníci?*, in: MACH, Peter, PEKARIK, Matej, *Súdne reči a veľké súdne procesy podľa justiniánskych Digest a iných prameňov rímskeho práva*, Trnava, 2010, s. 79–90.

jak bude ještě dále uvedeno, je třeba rozlišovat slova „slib“ a „zaslíbení“. Podívejme se nyní na jejich jednotlivé druhy.

Jako první se nabízí *votum*,¹³ které nakonec bylo také v rámci římského práva upraveno. Slovo *votum* znamená „oběť“, „slib“, „zaslíbení“, „přání“, nebo také „žádost“ a je odvozeno od slovesa *voveo* (zaslibovat, žádat, přát si).¹⁴ V přeneseném, či spíše rozšířeném významu, se pak jedná o přednesení modlitby obsahující zároveň podmíněný závazek splnění slíbeného, pokud bude takováto modlitba ze strany božstva pozitivně reflektována. Tak, jako v mnoha dalších případech, existovaly i v tomto dva druhy slibů – veřejné a soukromé.

Vota publica pro salute rei publicae byla činěna jménem římského státu a v jeho prospěch a spočívala ve slibu oběti, uspořádání her, postavení oltáře, chrámu nebo například tzv. hostiny bohů. Zpočátku tyto sliby pronášeli pontifikové, posléze konzulové nebo censoři. Některá z nich byla pravidelná, jako ta, která skládali v lednu nejvyšší úředníci při nástupu do úřadu,¹⁵ nebo správci provincií před odchodem do jim svěřených území.¹⁶ Můžeme jen litovat, že se znění těchto slibů, zvaných *vota nuncupata*, nedochovalo. V případě ohrožení státu se konala také *vota quinquennialia*, jak tomu bylo například za druhé punské války, nebo za války s makedonským králem Filipem II.¹⁷ Mimořádné sliby (*vota extraordinaria*) pak byly spojeny s ohrožením státu, ať již se jednalo o válečné události, přírodní pohromy nebo epidemie.

Za císařství pak tyto pravidelně opakující se sliby (*vota quinquennialia, decennialia, quindecennialia* nebo *vicennialia*) již byly zcela běžné a činěny byly často v souvislosti s výročím nástupu císaře, nebo od r. 30 př. n. l. vždy čtvrtého ledna za zdraví císaře (*vota pro salute principis*), jak napsal známý právník Gaius ve svém komentáři k zákonu XII desek.¹⁸ Jinými pak byly například sliby za bezpečný návrat císaře do Říma.

¹³ K tomu např. SEYFFERT, Oskar, *Dictionary of Classical Antiquities*, Mythology, Religion, Literature, Art, 12. vyd., Cleveland, 1966, s. 692; EISENHUT, Werner, *Votum, RE, Suppl*, XVI, München, 1974, s. 966 an.

¹⁴ PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ, František, SEDLÁČEK, Josef, *Latinsko-český slovník*, 5. vyd., Praha, 1929, s. 1324.

¹⁵ *Joh. Lyd., de mens.* 4, 10.

¹⁶ Označovaly se jako *votorum nuncupatio*.

¹⁷ *Liv.* 22, 10, 2; 31, 9, 9.

¹⁸ D. 50, 16, 233, 1 (*Gai. 1 ad l. xii tab.*): *Post kalendas ianuarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.*

Variací na veřejné sliby bylo *evocatio*. Jednalo se o nabídku, kterou činil velitel římského vojska božstvu nepřátel, aby opustil své dosavadní uctíváče a přesunul se do Říma. Tato jednání měla nejen svůj původ, ale také postupy společné s magickými rituály. Známy případ takového „vábení“ cizího božstva je spojen s obléháním etruského města Veie a jejich božským patronem Apollónem.¹⁹

Poněkud jiný charakter měly ty veřejné sliby, které byly činěny v souvislosti s válečnými taženými, kdy byla někdy slibována bohům část válečné kořisti, častěji se však jednalo o slib postavení chrámu. Jako do jisté míry typický příklad může posloužit slib diktátora L. Furia Camilla r. 342 př. n. l. za války s Aurunky, který se v případě úspěchu ve válce zavázal postavit chrám Iunoně Monetě na Kapitolu.²⁰ V této souvislosti historik Livius píše, že byl tento římský vojevůdce *voti damnatus*.²¹ Tento obrat ale nelze doslova přeložit jako „odsouzený ke slibu“, ale spíše jako „povinen/zavázán slib splnit“ a slibující (*vovens*) není ze slibu osvobozen (*solvere, reddere*) do té doby, dokud není provedena dedikace. Obdobně nalezneme v Macrobových Saturnáliích obrat *voti reus*,²² přičemž termín *reus* opět nemůžeme chápat ve významu odsouzený. V římskoprávních textech je totiž běžně používán nejen jako označení pro toho, proti němuž byl vynesena rozsudek, ale stejně tak, jako v předchozím případě, i pro dlužníka, tedy pro toho, kdo je povinen k nějakému plnění.

Vota privata pak byla individuálními jednáními osob, které se obracely na bohy, ať již v tíživé osobní situaci, nebo žádaly jejich pomoc takřkajíc pro jistotu,²³ a zároveň jim zaslibovaly nějaký dar pro případ, že jejich modlitba bude vyslyšena. Takovýto úkon se skládal ze dvou částí. První byla prosebná modlitba zahrnující slíbení daru a pokud byla „úspěšná“, následovala modlitba děkovaná spojená s poskytnutím příslušného daru. O takovýchto darech jsme více než dobře informováni díky archeologickým nálezům a votivní dary (*ex voto*) se nacházejí u mnoha antických chrámů. Nezkrácený výraz *ex voto suscepto* je pak chápán jako „slib přednesený a vyslyšený“. Často se jednalo o votivní destičky umístované

¹⁹ Liv. 5, 2, 21.

²⁰ Dnešní Santa Maria in Aracoeli.

²¹ Liv. 7, 28, 4.

²² Macrob. sat. 3, 2, 6.

²³ Např. oběť za zdraví volů (*Cato de agr. 83*).

na stěny chrámů, ale bývaly to také malé skulptury.²⁴ V těchto souvislostech je třeba připomenout, že charakter soukromých slibů měly dokonce i každodenní úlitby prováděné otcem rodiny u domácího krbu.

Termínem, který je úzce spojen s náboženskými slibů, je *dedicatio*. Již jednou zmíněný Festus k tomu uvádí: „Dedicare autem proprie est dicendo deferre“,²⁵ kdy má sloveso *deferro* význam odevzdávat. Nejedná se tedy o slib jako takový, ale jeho naplnění. V případě veřejných slibů se tak stalo zasvěcením chrámu, které provádělo kněžské kolegium pontifiků. U slibů soukromých se zaslíbená věc nestávala věcí posvátnou (*res sacra*), ale zůstala ve sféře tzv. věcí lidského práva (*res humani iuris*).²⁶ Jako synonymum pro *dedicatio* byl další termín, a to *consecratio*. V nedochované 11. knize nazvané „Consecrationes“ díla M. Terentia Varrona „Antiquitates rerum humanarum et divinarum“ se podle sv. Augustina píše „consecrationis, alteri sacra privata, ultimo publica“.²⁷ Třeba připomenout, že se v římském právu tento termín používal ještě v jedné souvislosti. Jednalo se o *consecratio capitis et bonorum*, tedy zasvěcení hlavy/života a majetku pachatele zvláště závažného trestného činu, jako bylo například *sacrilegium*, nebo zrada na klientovi. V důsledku toho se pachatel stával zasvěcenou osobou, nikoli v tom smyslu, že by stál pod ochranou bohů, ale zcela naopak. Tzv. *homo sacer* byl ponechán pomstě bohů, vyobcován z římské *civitas* a kdokoli ho mohl beztrestně zabít.²⁸ Za císařství pak bylo *consecratio* ekvivalentem pro *apotheosis* – uvedení zemřelého císaře mezi římské bohy.

Svou povahou je zcela mimořádným typem slibu *devotio*, v tomto případě se spíše jedná o zaslíbení, nebo ještě lépe a přesněji, prokletí. Používalo bylo v kritickém okamžiku bitvy, kdy se již vítězství klonilo na stranu nepřátel. Tehdy se velitel římského vojska zaslíbil spolu s vojskem nepřátel podsvětním bohům následující

²⁴ K tomu podrobněji např. RÜPKE, Jörg, *Náboženství Římanů*, Praha, 2007, s. 157 an.

²⁵ Festus, *Dedicata* (Lindsay, 61).

²⁶ D. 1, 8, 6, 3 (*Marci. 3 inst.*): *si quis ergo privatim sibi constituerit sacrum, sacrum non est, sed profanum.*

²⁷ Augustinus, *de civ. Dei* 6, 4.

²⁸ K tomu z obsáhlé literatury např. CANTARELLA, Eva, *La sacertà nel sistema originario delle pene*, Considerazioni su una recente ipotesi, in: HUMBERT, Michel, THOMAS, Yannick (eds.), *Mélanges de droit romain et d'histoire ancienne*, Hommage à la mémoire de André Magdelain, Paris, 1998; FIORI, Roberto, *Homo sacer*, Dinamica politico-costituzionale di una sanzione giuridico-religiosa, Napoli, 1996; MAROTTOLI, Pasquale, *La nozione di sacer nei suoi aspetti giuridici*, Roma, 1972; SANTI, Claudia, *Alle radici del sacro, lessico e formule di Roma antica*, Roma, 2004.

formulí, kterou mu předříkával jeden z pontifiků: „Iane, Iove, Marte otče, Quirine, Bellono, Larové, bohové přichozí, bohové, kteří máte moc nad námi i nepřáteli, Mánové, vás prosím a vyzývám, žádám o milost a dostávám, abyste římskému národu Quiritů dopřáli síly k vítězství a nepřátele římského národa Quiritů postihli děsem, hrůzou a smrtí. Jak jsem to slovy prohlásil, tak se zaslibuji za stát Quiritů, vojsko, legie a pomocné sbory římského národa Quiritů a legie a pomocné sbory nepřátel spolu se sebou obětuji Mánům a Telluře.“²⁹

Je třeba zdůraznit, že tento slib je zvláštní o to více, že slibující nezasvěcuje nějakou věc, ale primárně sám sebe, a kromě toho také celé nepřátelské vojsko. Vyzývání jsou zde nejen římstí bohové, a to jak ti původní, tak i později přijatí, ale také Larové bitevního pole, stejně jako samotného města Říma.³⁰ Jednalo se o detailně vymezený formální postup, kdy římský velitel pronášel danou formuli stojící na oštěpu a se zakrytou hlavou, a poté se, hledaje smrt v boji, vrhnul mezi nepřátele. Pamatováno bylo dokonce na případ, kdyby římské vojsko zvítězilo, ale zaslibující přežil. Přeživší velitel byl sice ponechán naživu, ale aby byla oběť formálně naplněna, byla spálena loutka, která takovéhoho velitele symbolizovala, a on sám byl vyloučen z římského národa.³¹

Tento rituál patrně nebyl v republikánském Římě ničím výjimečným, jak naznačuje tradice týkající se tří generací vojevůdců z rodu Deciů, přičemž všichni nesli jméno P. Decius Mus. První z nich, konsul r. 339 př. n. l., se obětoval v bitvě u Vesuvu za války s Latiny.³² Jeho syn se zasvětil za 3. samnitské války v bitvě u Sentina roku 295 př. n. l.³³ a vnuk prvního Decia tak učinil v roce 279 př. n. l. v bitvě u Auscula za války s épeirským králem Pyrrhem.³⁴

²⁹ Liv. 8, 9, 8: *Iane, Iuppiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, Divi Nouensiles, Di Indigetes, Divi, quorum est potestas nostrorum hostiumque, Dique Manes, vos precor veneror, veniam peto feroque, uti populo Romano Quiritium vim victoriam prosperetis hostesque populi Romani Quiritium terrore formidine morteque adficiatis. Sicut verbis nuncupavi, ita pro re publica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum Deis Manibus Tellurique devoveo.*

³⁰ K tomu např. dnes již klasická práce DUMÉZIL, Georges, *La religionne romana arcaica*, Miti, leggende, realtà, 2. vyd., Milano, 2007, s. 97 a 139.

³¹ Liv. 7, 10, 11n.

³² Liv. 8, 9; *Aur. Victor de vir. Ill.* 26.

³³ *Accius aen. frag.* 15.

³⁴ *Dio Cass. 10, 5.* Tato poslední oběť Deciů byla neúspěšná, bitvu u Auscula vyhrál épeirský král.

3. Pollicitatio

*Pollicitatio*³⁵ je jednostranným slibem učinit něco ve prospěch obce (*civitas*). Etymologie tohoto slova souvisí se slovem *polliceri*, které je dovozeno od *liceri*, tedy nabídnout prodej něčeho v dražbě. Podstatu tohoto termínu, který je v zásadě podrobně upraven ve 12. titulu 50. knihy Digest nazvaném *De pollicitationibus* (O slibech), asi nejlépe vystihují dva texty. První z nich pochází od Domitia Ulpiana: „Dohoda je souhlasem a sjednocením dvou, slib je však příslibem pouze nabízejícího.“³⁶ Autorem druhého výroku sice není právník, ale gramatik M. Servius Honoratus tvořící na přelomu 4. a 5. století n. l., nicméně jeho konstatování je možná ještě pregnantnější: „Slibujeme dobrovolně, příslibujeme na vyzvání“.³⁷

Předmětem takového slibu bylo poskytnutí něčeho obci (*civitas, municipium*), a to zejména v souvislosti s kandidaturou na nějaký místní veřejný úřad (*ob honorem decernendum vel decretum*). Peníze mohly být dokonce slíbeny také v souvislosti s kandidaturou na kněžský úřad,³⁸ což jen svědčí o tom, že obsazování kněžských úřadů za císařství bylo místní politikum. Jejím předmětem bylo nejčastěji postavení nějaké budovy, ale také například památníku. Podle všeho byly až do přelomu 2. a 3. století n. l. uvedené důvody jedinou *iusta causa*, teprve poté jí mohlo být i něco jiného, jako například katastrofa, která obec postihla.³⁹

Termín *pollicitatio* je v právních textech císařské doby používán také v jiných významech, ať již v souvislostech s procesním právem,⁴⁰ nebo při slibu věna, kdy označuje jiný případ slibu věna, než je *dotis dictio*, nebo *promissio dotis* učiněné formou stipulace.⁴¹

³⁵ O jednostranných slibech v novodobých právních rádech zejména ZIMMERMANN, Reinhard, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996, s. 572 an.

³⁶ D. 50, 12, 3 (*Ulp. 4 disp.*): *Pactum est duorum consensus atque conventio, pollicitatio vero offerentis solius promissum.*

³⁷ *Serv. ad Aen. 1, 237: Pollicemus sponte, rogati promittimus.*

³⁸ 50, 12, 11 (*Modest. 9 pand.*).

³⁹ BONFANTE, Pietro, *Institute římského práva*, překl. VÁŽNÝ, Jan, Brno, 1932, s. 491.

⁴⁰ Např. *Gai. 2, 119; D. 4, 1, 5; C. 2, 18, 24, 1* a mnoho dalších.

⁴¹ *C. Th. 3, 13, 4* (r. 428).

4. Právní charakter a vynutitelnost

Musíme se ptát, jaký měly takovéto sliby, tedy *votum* (případně *devotio*) a *pollicitatio* charakter z hlediska tehdejšího práva, a stejně tak, zda se jednalo o závazky pouze morální povahy, v prvním uvedeném případě samozřejmě také náboženské, nebo měly také právní povahu a byly tedy vynutitelné. Podíváme-li se na ně z hlediska jejich obecné povahy, pak nemůže být pochyb o tom, že se jedná o jednostranná právní jednání. Z tohoto důvodu tedy nemohou patřit ani ke klasickým kontraktům, a dokonce je nelze podřadit ani mezi neformální úmluvy (*pacta*). V obou případech je totiž nezbytná shoda vůle jednajících stran. Musíme se proto poohlédnout po dalších skupinách zavazovacích důvodů. Ze stejného důvodu, který již byl uveden, je třeba vyloučit také nepojmenované kontrakty. Vylučovací metodou tedy zůstávají pouze závazky vznikající jakoby ze smlouvy (*quasicontractus*), kdy se ke vzniku obligace souhlas druhé strany nevyžadoval, jako tomu bylo zejména u nepřikázaného jednatelství, poručenství nebo opatrovnictví. V těchto případech však byl souhlasný projev vůle nahrazen právní normou, která stanovila, že pokud dojde k určité situaci, je žádoucí, aby obě strany měly k dispozici žalobu, s jejíž pomocí by se mohly domoci svých práv. U jednostranných slibů se však jedná o případy odlišné a zcela mimořádné.⁴² U náboženské slibu sice druhá strana právního vztahu, alespoň podle tehdejších představ, existovala, avšak rozhodně neměla takový charakter, že by se mohla svých práv sama domáhat soudní cestou.

U slibu ve prospěch obce pak sice aktivní legitimaci *civitas* měla, ale vynutitelný byl pouze *extraordinaria cognitio*, tedy v rámci císařského procesu.⁴³ Zásadní otázkou však je, kdo jménem obce žaloval. V pramenech nalezneme pouze jednu, a navíc ještě neurčitou, zmínku, která říká, že žalovali ustanovení žalobci, kteří mohli řádně žalovat za obec (*actores constituti, qui legitime pro civitate agere possint*).⁴⁴

Slib ve prospěch obce však nebyl závazný vždy, ale pouze tehdy, jestliže byl učiněn, jak již bylo řečeno, z *iusta causa* (právem uznaného důvodu). Takovéto sliby byly dluhem se vším všudy, a proto také v plné výši zavazovaly dědice slibujícího. Jestliže však bylo předmětem slibu poskytnutí částky peněz, vznikala obligace

⁴² HEYROVSKÝ, Leopold, *Dějiny a systém soukromého práva římského*, 4. vyd., Praha, 1910, s. 547.

⁴³ SOMMER, Otakar, *Učebnice soukromého práva římského*, Díl II. Právo majetkové, Praha, 1935, s. 15.

⁴⁴ D. 50, 12, 8 (*Paul. 3 de off. cos.*).

jen tehdy, jestliže již bylo plnění zahájeno (*ob opus coeptum*).⁴⁵ Výjimku představovalo plnění slíbené v souvislosti s katastrofou, která postihla obec. V takovémto případě byl slibující zavázán vždy.⁴⁶ Na rozdíl od předchozího typu slibu se z něho ale mohl slibující osvobodit, jestliže se následně stal insolventním, ovšem jen tehdy, jestliže se vzdal pětiny svého majetku⁴⁷ a stejně tak i jeho dědici. Pokud se jednalo o potomky slibujícího, pak stačilo postoupení desetiny zděděného majetku.⁴⁸

Není bez zajímavosti, že výše uvedená podrobná úprava slibů ve prospěch obce pochází z relativně krátkého období přelomu 2. a 3. století n. l., kdy vládla dynastie Severovců. Jedinou výjimku představuje nařízení císaře Traiana ohledně povinnosti dědiců dokončit již započatou stavbu.⁴⁹ Jedná se o nejstarší doloženou právní úpravu tohoto institutu, a tak snad v této souvislosti můžeme spekulovat, že souvisí s rozmachem tzv. nepravých nadací, který je spojen právě s vládou tohoto císaře.

Pokud se týká právní úpravy náboženských slibů, máme k dispozici daleko méně informací. Zdrojem je opět 12. titul 50. knihy Digest, kde se nachází následující Ulpianův text:

„Pokud by někdo nějakou věc slíbil, je zavázán ze slibu. Tato skutečnost zavazuje osobu slibujícího, nikoli slíbenou věc. Je-li pak ta věc, která byla slíbena, dána, zbavuje slibu, avšak sama se nestává zasvěcenou.“⁵⁰

Otevřenou otázkou, na kterou nám prameny nedávají odpověď, zůstává, kdo byl aktivně legitimován k žalobě, pokud slib nebyl dobrovolně splněn. Jednou z možností je, že to byli kněží toho boha, kterému bylo *votum* adresováno, a to opět v rámci *cognitionis extra ordinem*.⁵¹ Tak tomu ovšem bylo teprve za císařství. Ohledně období římské republiky se můžeme jen domnívat, že vynutitelnost takového slibu vlastně neexistovala, a že slibující, který své slovo nedodržel, žil patrně v obecném opovržení. Pokud se jednalo o příslušníka jezdeckého stavu nebo senátora, což je u náboženských slibů vzhledem k jejich značné hodnotě, více než pravděpodobné, mohla mu být censory udělena *nota* a případně mohl být z takového stavu

⁴⁵ D. 50, 12, 1, 2 (*Ulpianus l. s. de off. curat. rei p.*).

⁴⁶ D. 50, 12, 7 (*Paul. 1 de off. proc.*) a 50, 12, 4 (*Marci. 3 inst.*).

⁴⁷ D. 50, 12, 9 (*Modest. 4 diff.*).

⁴⁸ D. 50, 12, 14 (*Pomp. 6 epist. et var. lect.*).

⁴⁹ D. 50, 12, 14 (*Pomp. 6 epist. et var. lect.*).

⁵⁰ D. 50, 12, 2pr. (*Ulp. 1 disp.*).

⁵¹ VOLTERRA, Edoardo, *Istituzioni di diritto privato romano*, Roma, 1985, s. 548.

vyločen. Žádné zprávy o takovýchto následcích nedodržení *vota* však k dispozici nejsou. Je velmi nepravděpodobné, že by římstí analisté takovéto aféry ve svých dílech pomínuli, ale s největší pravděpodobností je pravým důvodem skutečnost, že pro tehdejší lidi bylo přímo nemyslitelné, aby takovýto slib nesplnili.

Náboženský slib sice mohly učinit také osoby, které nebyly *sui iuris*, ale nikoli bez omezení. Jestliže tak učinil syn pod otcovskou mocí, mohl být po zániku otcovské moci nucen k jeho splnění pouze tehdy, jestliže byl schválen jeho otcem (*patre auctore*).⁵² Stejně tak se souhlas pána v takovémto případě vyžadoval také u otroka (*auctoritas domini*).⁵³

Jen pro úplnost dodejme, že oba případy jednostranných slibů nejsou v římském právu zcela ojedinělé, jiným takovým případem byl slib určitých činností, které před svým propuštěním dával pánovi otrok (*iurata promissio operarum*).

5. Závěr

Oba druhy slibů tedy sice svou povahou spadají do tzv. kvasikontraktů, nicméně svůj původ mají ve veřejném, respektive sakrálním právu. Stály na pomezí sakrálního/veřejného a soukromého práva, a to nejen proto, že existovala jak *vota publica*, tak i *privata*. Je to jeden z příkladů přebírání institutů z práva veřejného do práva soukromého. V římském právu se přitom nejedná o něco výjimečného, ale o celkem zavedenou praxi, postačí jen například připomenout *legis actio per conditionem*, *superficies* nebo *emphyteusis*.

Resumé

Článek je věnován problematice jednostranných slibů v antickém Římě, jejich charakteru a závaznosti. Pozornost je věnována veřejným náboženským slibům, ať již konaným za účelem blaha římského státu, nebo později císaře (*vota publica*). V této souvislosti jsou zmíněny také jejich zvláštní formy, jako je *evocatio*, *consecratio* a zejména *devotio*. Pominuty nejsou ani soukromé náboženské sliby (*vota privata*). Druhým typem slibů bylo *pollicitatio* – soukromé sliby ve prospěch obce, jejichž cílem bylo zpočátku výlučně získání místního úřadu a později byly motivovány také následky přírodní katastrofy. Z hlediska právní povahy se takovéto jednostranné sliby řadí mezi smlouvy vznikající

⁵² HEYROVSKÝ, Leopold, *Dějiny a systém soukromého práva římského*, 4. vyd., Praha, 1910, s. 891.

⁵³ BARTOŠEK, Milan, *Encyklopedie římského práva*, Praha, 1981, s. 87.

jakoby ze smlouvy (kvazikontrakty) a vynutitelné byly pouze v rámci císařského procesu (cognitio extra ordinem).

Summary

Vows in Roman Law

The article is focused on the issue of unilateral vows in ancient Rome, their nature and binding force. Attention is paid to public religious vows, whether made for the good of the Roman state or later the emperor (vota publica). In this context, their special forms are also mentioned, such as evocatio, consecratio and especially devotio. Private religious vows (vota privata) are not omitted. The second type of promises was pollicitatio – private promises in favour of the municipality, the aim of which was initially exclusively to obtain a local office, later they were made in reaction to consequences of the natural disaster. From the legal point of view, such unilateral promises are among the contracts arising as if from the contract (quasi-contracts) and were enforceable only within the imperial process (cognitio extra ordinem).

Klíčová slova: římské právo, jednostranné sliby, votum, devotio, consecratio, pollicitatio

Keywords: Roman law, unilateral vows, votum, devotio, consecratio, pollicitatio

Autor

Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc., je profesorem římského práva. Vystudoval Právnickou fakultu Karlovy Univerzity, kde bez přerušení působí na katedře právních dějin dodnes. Působí také na Policejní akademii ČR. Je členem několika vědeckých rad (Univerzita Karlova, Policejní akademie ČR, Právnická fakulta UK, Fakulta právnická Západočeské univerzity v Plzni) a redakčních rad (např. Fundamina – Pretoria, Právněhistorické studie, Právník, AUC, The Lawyer Quarterly, Ius Antiquum, Aurea). Je jedním ze zakladatelů a stálým členem vědeckého výboru mezinárodních konferencí „Diritto romano e attualità“ a vedoucím ediční řady nakladatelství Karolinum „Fontes iuris romani“.

Author

Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc., is Professor of Roman law. He graduated from the Faculty of Law, Charles University, where he still works at the Department of Legal History. He is also active at the Police Academy of the Czech Republic. He is a member of several scientific boards (Charles University, Police Academy of the Czech Republic, Faculty of

Law, Charles University, Faculty of Law, University of West Bohemia in Pilsen) and editorial boards (e.g. Fundamina – Pretoria, Právněhistorické studie, Právník, AUC, The Lawyer Quarterly, Ius Antiquum, Aurea). He is one of the founders and a permanent member of the scientific committee of the international conferences 'Diritto romano e attualità' and the head of the Karolinum publishing house edition series 'Fontes iuris romani'.

Kontakt**Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.**

Katedra soukromého práva

Policejní akademie ČR

Lhotecká 559/7

143 01 Praha 4

e-mail: skrejpek@prf.cuni.cz